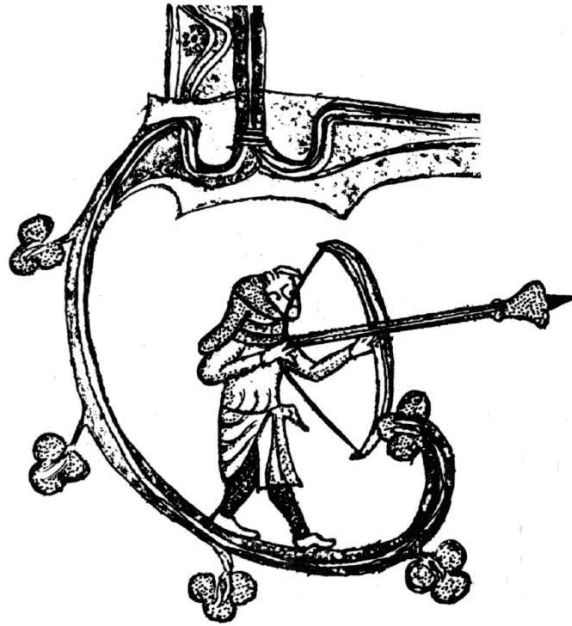

ΒΥΣΣΑΕ

ΓΛΩΣΣΑΙ

IV / 2006

Glossa-info IV – 2006

Glossa ry. on 1996 perustettu keskiajan opinto- ja tutkimusyhdistys. Yhdistyksen tarkoituksena on edistää keskiajantutkimuksen piirissä toimivien tutkijoiden ja opiskelijoiden yhteisiä etuja, lisätä itäisen ja läntisen Euroopan keskiaikaisen kulttuurintutkimuksen yhteistyötä, välittää keskiaikatietoisuutta yli tieteiden rajojen sekä kehittää alan tutkimusta ja opetusta Suomessa. Glossa järjestää esitelmä- ja seminaaritilaisuuksia, retkiä sekä antaa lausuntoja toimialaansa liittyvissä kysymyksissä. Toimimme aktiivisessa yhteistyössä mm. Historiallisen yhdistyksen ja Bysantin tutkimuksen seuran kanssa. Tällä hetkellä jäseninä on yli 100 tutkijaa ja opiskelijaa keskiajantutkimuksen eri aloilta.

Uusia jäseniä pyydetään ottamaan yhteyttä yhdistyksen sihteeriin Ossi Kokkoseen
ossi.kokkonen@helsinki.fi

Yhdistyksen jäsenmaksu:

Jäsenmaksu 10 e
Perustutkinto-opiskelijat 6 e
Perhemaksu 13 e
Tilinumero: Nordea 200118 – 182589

Lisäksi tiedotamme toiminnastamme sähköpostilistallamme **glossa-list@helsinki.fi**, jolle voit liittyä lähettämällä viestin “subscribe glossa-list” osoitteeseen majordomo@helsinki.fi.
Hallituksen tavoitat osoitteesta: glossa-ry@helsinki.fi

Glossan kotisivu: www.helsinki.fi/historia/glossa/glossa.html

Glossae 4 – 2006

Glossae-lehden julkaisee
Keskiajatutkimuksen seura Glossa ry.
Lehti ilmestyy neljästi vuodessa.
Materiaali seuraavaa numeroa varten
pyydetään lähettämään viim. 1.2.2007 Tuija
Ainoselle, tuija.ainonen@chass.utoronto.ca.

Perustettu vuonna 1998, 9. vuosikerta.
Toimitus ja taitto: Tuija Ainonen
Määrä: 200 kpl
Helsinki, Yliopistopaino 2006
ISSN 1455-9153

Päätoimittajan pöydältä

Vireän ja hedelmällisen tutkimuksen taustalta löytyy usein monitieteellinen ja mutkaton ilmapiiri tutkijakolleegoiden kesken. Monitieteelliset konferenssit toimivat usein tieteen rajat ylittävien kontaktien solmimispaikkana (kuten *Dies Medievales* konferenssin esittely osoittaa). Käsissänne oleva numero aloittaa suomalaisen keskiajantutkimuksen yleisesittelyn, jonka päämääränä on mm. esitellä tutkimusalamme monipuolisuutta. Useimpien mainittujen henkilöiden yhteystiedot löytyvät yliopistojen kotisivuilta.

Tuija Ainonen, Glossaen päätoimittaja

Puheenjohtajan terveiset

Kiitos ja näkymisiin!

Viiden vuoden rupeaman jälkeen lienee suorastaan korkea aika, että luovutan tämän palstan uudelle puheenjohtajalle, Eva Ahlille. Vanhaan asiakirjatyöliiniin toivotan hänelle ja ensi vuoden hallitukselle mitä rauhallisinta hallituskautta ja kaikkea onnellista myötäkäymistä.

On ollut hienoa olla puheenjohtajana yhdistyksessä, joka on vähitellen laajentanut toimintaansa niin kansallisilla kuin kansainvälisilläkin kentillä. Ensi vuoden alussa jäsenille on luvassa erityisen kouriintuntuvaa vastinetta rahoilleen, kun kaikille jäsenmaksunsa 2006 maksaneille postitetaan Pyhä Henrik -seminaarin julkaisu, joka ilmestyy Suomen Museo / Finskt Museum -sarjassa.

Lisää tekemistä riittää, mutta Glossa-aktiivit voivat mielestäni olla hyvillään jo olemassaolevasta. Tutkimusalamme väki on verkostoitunut hyvin, ja yhteinen mielenkiinto kaukaiseen aikaan luo myönteistä yhteishenkeä tutkijoidenkin keskuuteen.

Yhteistyö on voimaa myös tulevaisuudessa - keskiajan opetusta ja tutkimusta täytyy tukea ja puolustaa, oli kyse sitten peruskoulutuksesta tai yliopistollisesta työstä. Tässä hengessä toivotan kaikille hyvää joulua ja menestyksestä uutta vuotta!

Tack och vi ses!

Det är sista gången jag skriver mina hälsningar som Glossa r.f.:s ordförande. Det är dags att ge plats åt nya krafter - Eva Ahl och den nya styrelsen. Jag önskar dem "itt longuarigit Roligith oc lyckosaligit liiff och Regementt".

Personligen har jag njutit av mina år i Glossa r.f. och jag hoppas att vår förening har kunnat och kommer att kunna erbjuda ett forum för diskussion och möten för medeltidens vänner. Glossas aktiviteter bär också frukt åt våra medlemmar: alla som har betalt sin medlemsavgift för år 2006 kommer att få Sankt Henrik-seminariets publikation, som kommer ut i serien Finskt museum.

Det finns mycket att göra, och det kommer att finnas mera att göra. Medeltidsstudier och medeltidsforskning måste gynnas och då det är de gamla ord som gäller: Concordia res parvae crescunt. Med dessa ord önskar jag er god jul och framgångsrikt nytt år!

Tapaamisiin,
Vi ses,

Anu Lahtinen
Puheenjohtaja emerita
Ordförande emerita

Tieteessä tapahtuu

Kansalliset julkaisut:

Blomqvist, Jukka – Hakomaa, Auri. *Keskiajan keittion salaisuudet*. Minerva 2006.

Castrén, Paavo. *Pompeijilaisia kohtaloita*. Otava 2006.

Hämeen-Anttila, Jaakko. *Mare Nostrum. Länsimaisen kulttuurin juurilla*. Otava 2006.

Lähde: Kuolema historiassa. Historiatieteellinen aikakausikirja. Helena Hirvonen (toim.). Labyrintti ry. Joensuun yliopiston historian jatko-opiskelijat 2006.

Nenonen, Marko. *Noitavainot Euroopassa. Myytin synty*. Atena Kustannus 2006.

Suomen Museo – Finskt Museum 2006. Toim. Helena Edgren, Tuukka Talvio & Eva Ahl. Helsinki 2006. ISBN 951-9057-63-3. Julkaisijat Suomen muinaismuistoyhdistys ry. ja Suomen keskiajan tutkimuksen seura Glossa ry. 2006.

Sisältö – Innehåll

Esipuhe – Förord;

Prof. Thomas Lindkvist: *Erik den heliges Sverige. Makten och riket*.

Doc. Tuomas M. S. Lehtonen: *Erövringen av Finland och "räddningshistoria": S:t Henrik, Finlands kristnande och sakapandet av det förflutna*.

Doc. Tuomas Heikkilä: *Henrikskulten och Sverige*.

Doc. Helena Edgren: *S:t Henrik. Helgonet och hans bild*.

PhD John Lind: *Denmark and Early Christianity in Finland*.

Fil.dr Georg Haggrén: *Frälset, kolonisationen och sockenbildningen i Västra Nyland*.

Dos. Tuukka Talvio: *Pyhä Henrik ja rahalöydöt*.

FM Sofia Lahti: *Pyhän Henrikin reliikit materiaalisena läsnäolona*.

FM Eva Ahl: *Henrik, kirves ja Lalli? Sata vuotta arkeologiaa Köyliössä*.

Uusimmat väitökset:

30.9. : Tuula Hockman, Tampereen yliopisto, Historiatieteen laitos: *Kolmen polven perilliset. Ingeborg Aakentytär (Tott) ja hänen sukunsa (n. 1460-1507)*. Vastaväittäjä: Marko Lamberg (Jyväskylän yliopisto); kustos: Mervi Kaarninen (Tampereen yliopisto).

7.10. : Raisa Maria Toivo, Tampereen yliopisto, Historiatieteen laitos: *Mother, Wife and Witch: Authority and Status in Court Record Narratives in Early modern Finland*. Vastaväittäjä: Brian P. Levack (University of Texas, Austin); kustos: Marko Nenonen (Tampereen yliopisto).

25.11. : Sari Katajala-Peltomaa, Tampereen yliopisto, Historiatieteen laitos: *Gender and Spheres of Interaction. Devotional Practices in Fourteenth-Century Canonisation Processes*. Vastaväittäjä: Didier Lett, (Université de Paris 1 Pantéon Sorbonne); kustos: Christian Krötzl (Tampereen yliopisto).

Keskiaika keskellämme, viimeaikaisia uutisotsikoita

Vuoden 2006 Valoisa keskiaika-kunniamaininta dosentti Tuomas M. S. Lehtoselle

Suomen keskiajantutkimuksen seura Glossa ry. on 12.10.2006 päättänyt myöntää FT, dosentti (Helsingin yliopisto) Tuomas M. S. Lehtoselle ”Valoisa keskiaika” kunniamaininnan. Kunniamaininnalla Keskiajan tutkimuksen seura haluaa kiittää yksilöä tai yhteisöä, joka on erityisesti toiminut keskiajan tuntemuksen ja tutkimuksen edistämiseksi. Samalla yhdistys haluaa kiinnittää huomiota siihen, että keskiaika ei ole ”pimeä” ajanjakso vaan aikakausi, jonka tuntemus on tärkeää nykypäivänkin ymmärtämiseksi.

Tuomas M. S. Lehtonen on 1990-luvulta lähtien toiminut aktiivisesti ja laaja-alaisesti kansallisen ja kansainvälisen keskiajan tutkimuksen hyväksi. Hän on ollut mukana myös lukuisissa julkaisuhankkeissa. Tuomas M. S. Lehtonen on aktiivisesti ideoinut ja organisoinut konferensseja, tieteellisiä kursseja ja tutkimusverkostoja niin yliopistossa kuin muillakin tieteellisillä foorumeilla. Hän on toiminut aktiivisesti keskiajantutkimuksen resurssien parantamiseksi ja nuorten tutkijoiden kansainvälisten yhteyksien kehittämiseksi. Lehtosen yhteistyöhankkeisiin kuuluu parhailaan meneillään oleva huippuyksikköhanke *The Nordic Countries and the Medieval Expansion of Europe: New Interpretations of a Common Past*. Tuomas M. S. Lehtonen on tällä hetkellä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran pääsihteeri.

Kunniamaininta julkistettiin joka toinen vuosi järjestettävässä valtakunnallisessa Keskiajan päivät konferenssissa (lat. *Dies mediaevales*), joka tänä vuonna järjestettiin Jyväskylässä. Kolmipäiväisessä konferenssissa (12.-14.8.2006) esiintyi luennoitsijoiden lisäksi suuri joukko suomalaisia keskiajan tutkijoita eri aloilta. Konferenssikieliä ovat suomi, englantia ja ruotsi.

Museovirasto teki rikosilmoituksen Jurmon hyllynryöstäjistä

(Turun Sanomat, Seppo Sudenniemi 29.8.2006)

Saaristomerellä liikkuneista hyllynryöstäjistä on tehty rikosilmoitus Turunmaan poliisille. Museoviraston mukaan Jurmon itäpuolelle uponnutta arvokasta keskiaikaista kauppalaivan hylkyä on pengottu ja sen lastia on liikuteltu. Suomen merimuseon yli-intendentin Marja Pelanteen mukaan hylky on sikäli arvokas, että siitä löytyy harvinaisia 1300-luvun keramiikkaesineitä. Arviolta 10-15-metrisestä yksimastoisesta kauppalaivasta on jäljellä köliä ja keularankaa noin 8,5 metriä alle 15 metrin syvyydessä. Lapurin viikinkilaivan hylkyä muistuttava alus makaa vedenalaisella rinteellä, joka jatkuu 30 metriin. Alus on todennäköisesti keikahtanut rannassa nurin ja sen lasti on valunut pitkin rinteitä. Lastia on tutkittu hyvin vähän. Museovirasto sai hylystä tiedon jo 1996, jolloin leväkartoitusta tehnyt meribiologien ryhmä löysi sen sattumalta. Yli 100 vuotta vanhana hylkynä alus kuuluu museoviraston omistukseen eikä siihen tai sen lastiin saa koskea ilman merimuseon lupaa.

KESKIAJAN OPETUS JA TUTKIMUS SUOMESSA 2000-2006

Tuija Ainonen, tutkija, Centre for Medieval Studies, University of Toronto
(FM, Tampereen yliopisto 1999)

Oheinen esittely aloittaa artikkelisarjan, jossa esitellään mahdollisimman kattavasti suomalaista keskiajan tutkimusta yliopistoittain. Keskiaika on ymmärretty hyvin laajasti, ja pyrkimyksenä on ollut sisällyttää henkilöitä, joiden tutkimus- ja/tai opetusintressit ovat jossain muodossa edes sivunneet sitä yli 1000 vuoden ajanjaksoa, jota keskiajaksi on totuttu kutsumaan. Esittelyssä on pyritty huomioimaan niin vakituiseen opetus- ja tutkimushenkilökuntaan kuuluvat kuin määräaikaisella rahoituksella yliopistossa työskentelevät tutkijat ja jatkokoulutettavat. Pyrkimyksenä on myös esitellä kussakin yliopistossa ja laitoksessa hallinoituja, keskiaikaan liittyviä tutkimushankkeita, sekä näiden henkilökuntaa; tarkasteluajankohdan aluksi on arbitraarisesti määrätty vuosi 2000. Epäilemättä relevantteja henkilöitä ja projekteja on jäänyt huomioimatta – eheän ja kokonaisen kuvan muodostamiseksi lehden toimitus pyytääkin lisää tietoa omaavia toimittamaan puuttuvat tiedot lehden toimituksen tietoisuuteen myöhemmin tehtävää täydennystä silmälläpitäen.

TAMPEREEN YLIOPISTO

Historiatieteen laitos

Laitoksen henkilökunta

Krötzl, Christian FT: yleisen historian professori, dosentti,
laitoksen johtaja 2006-2007

ala: yhteiskunta ja arkipäivä, kirkon ja paaviuden historia, pyhimyskultti ja pyhiinvaellukset, Itämeren alue ja Pohjoismaat, Euroopan ekspansion varhaishistoria

Nenonen, Marko FT: Suomen historian professori (vs), dosentti
ala: liikennehistoria, erityisesti hevonen kulkuvälineenä ennen 1800-lukua, eurooppalaisen noitavainon historia, sosiaali- ja taloushistoria, semiotiikka

Sarsila, Juhani FT: latinan kielen lehtori, dosentti
ala: retoriikan teoria ja käytäntö, Antiikin ja keskiajan aatehistoria, moraalisten arvojen käsitehistoria, kulttuurifilosofia, sananvapaus ja kirjasensuuri, Daniel Jusleniuksen nationalismi

Masonen, Pekka FT: yleisen historian yliassistentti (vs), dosentti
ala: Afrikan historia ennen siirtomaakautta, Afrikanismin oppihistoria, Vanhan maailman löytöretkien ja tutkimusmatkojen historia, Läntisen Välimeren alueen historia keskiajalta uuden ajan alkuun, Japanin historia

Mustakallio, Katariina FT: yleisen historian yliassistentti, dosentti
ala: Antiikin Rooman historia, Kulttuuri- ja sukupuolihistoria, Uskontohistoria ja kuoleman kulttuuri

Katajala-Peltomaa, Sari FM: tutkija, yleisen historian assisstantti
ala: arkipäivän uskontohistoria, pyhimyskultti, sukupuoli- ja perhehistoria (väitöstilaisuus 25.11.2006: *Gender and Spheres of Interaction. Devotional Practices in Fourteenth-Century Canonisation Processes*)

Vuolanto, Ville FL: tutkija, yleisen historian assisstantti (virkavapaalla)
ala: perhehistoria, erityisesti lapsuuden historia ja perhestrategiat, Rooman keisarikunnan ja myöhäisantiikin sosiaalhistoria

Laitoksen dosentit

Hanska, Jussi FT: dosentti
ala: kirkko- ja sosiaalhistoria

Hämeen-Anttila, Jaakko FT: dosentti, Helsingin yliopiston Aasian ja Afrikan kielten ja kulttuurien laitoksen arabian kielen ja islamin tutkimuksen professori
ala: varhaisen (600-900) islamilaisen Irakin uskontotilanne, erityisesti hellenistisen uskonnon jäänteet, muinaisen Mesopotamian kulttuuriperinnön välittyminen myöhempiin kulttuureihin, umajjadi- ja abbasidikautinen (661-1258) arabiankielinen kirjallisuus; Helsingin yliopiston tutkimushankkeen "Islamilainen maailma antiikin perillisenä" (2005-2007) vastuullinen johtaja

Katermaa, Aino FT: keskiajan historian dosentti, lehtori (Avoim yliopisto)
ala: metodiikka, historiallinen kartografia, 1600- ja 1700-luvun palaeografia; antaa opetusta Avoimen yliopiston opiskelijoille keskiajan historiassa sekä ohjaa lehtorin virassa erilaisia proseminaaritöitä, ja viran ulkopuolella seminaari-, gradu-, liseniaatti- ja väitöskirjatöitä.

Savunen, Liisa FT: dosentti

Salonen, Kirsi FT: dosentti, tutkija (Riksarkivet 2006-2007)
ala: kirkkohistoria, oikeus- ja rikoshistoria, tie- ja liikennehistoria

Setälä, Päivi FT: dosentti

Laitoksen tutkijat ja tuntiopettajat

Hockman, Tuula FM (väit): tutkija
ala: Suomen keskiajan historia, poliittinen historia, perhe- ja sukuhistoria, eliitin historia, taloushistoria ja taidehistoria (väitös 30.9.2006: *Kolmen polven perilliset. Ingeborg Aakentytär (Tott) ja hänen sukunsa (n. 1460-1507)*)

Koskinen, Ulla FM: tutkija
ala: kommunikaation ja vallankäytön historia, sosiaaliset suhteet ja verkostot (valmistelee väitöskirjaa vallankäytön ja vuorovaikuttamisen strategioista Arvid Henrikinpoika Tawastin (n. 1540-99) kirjeenvaihdossa)

Kuuliala, Jenni FM: tutkija

Miettinen, Tiina FL: tutkija

ala: aviottoman syntyvyyden, avioliiton ja perheiden historia Kanta-Hämeessä Ruotsin ajalla; Suomen Sukututkimusseuran tieteellisen aikakausjulkaisun Genoksen päätoimittaja (valmistelee väitöskirjaa *Aviottomuus, avioliitto ja kotitalouden muutos 1600-luvulta 1700-luvun lopulle*)

Palmi, Salla FM: tutkija

ala: saarnat, kirkko ja yhteiskunta (valmistee väitöskirjaa tietoa myyvien ammattien käsittelystä rippii-isien ohjekirjoissa 1200-1300-luvuilla)

Peltonen, Antti FM: tutkija

ala: myöhäiskeskiaikainen utopia- ja matkakirjallisuus, Englannin yhteiskunta 1300-luvulla (valmistelee väitöskirjaa *Utopiat ja yhteiskunta Englannissa 1350-1660*)

Rantala, Jussi FM: tutkija

ala: antiikin Rooman uskonto- ja aatehistoria (valmistelee väitöskirjaa *Ludi Saeculares and the Roman Identity*)

Sainio, Hanna-Leena FM: tutkija

ala: Suomen keskiaikaiset linnat, keskialasaksin kieli (valmistelee väitöskirjaa *Ways of Transmitting Information and Influencing the Canonization process of Leopold III in the Late 15th Century*)

Salminen, Tapio FM: tutkija

ala: Suomen ja Itämeren alueen historia esiteollisella ja keskiajalla, liikenteen ja kommunikaation historia (valmistelee väitöskirjaa *Economic Interests, Communication and Territorial Power - The Council of Reval and the Finnish Castles before 1456*)

Tamminen, Miikka FM: tutkija

ala: ristiretket Pyhälle maalle ja ristiretkiajan viholliskuvat (valmistelee väitöskirjaa *Defenders of Christianitas: Creating Enemies and Ideal Identities in the 13th Century Crusade Propaganda*)

Toivo, Raisa Maria FT: tutkija

ala: valta, noidat, naiset ja oikeuskäytäntö uuden ajan alussa; liikenne ja liikkuminen uuden ajan alussa (väitös 7.10.2006: *Mother, Wife and Witch: Authority and Status in Court Record Narratives in Early modern Finland*)

TUTKIMUSHANKKEET

Suomen Akatemian rahoittamat

From Romanitas to Christianitas - Transformation of Identities between Antiquity and Middle Ages (2006-2009)

Projektin johtaja: Dos. Jussi Hanska

Vanhempi tutkija: FT Marja-Leena Hänninen, Ph.D. Alexandr Koptev
Tohtoritutkinto-opiskelijat: Jussi Rantala, Miikka Tamminen
<http://www.uta.fi/laitokset/historia/fromromanitas/>

Hoping for Continuity, Facing Oblivion - Childhood, education and death in Antiquity and Middle Ages (2003-2006)

Projektin johtaja: Assistant prof. Katariina Mustakallio

Vanhempi tutkija: FT Jussi Hanska

Tohtoritutkinto-opiskelijat: Sari Katajala-Peltomaa, Ville Vuolanto, Jussi Rantala, Susanna Niiranen, Hanna-Leena Sainio

<http://www.uta.fi/laitokset/historia/cedam/>

The Papal Penitentiary and Local Church in the Late Middle Ages / Paavillinen penitentiariaatti ja paikallinen kirkko myöhäiskeskiajalla

tutkija: FT Kirsi Salonen

Päättäneitä hankkeita

The Mendicant Orders and Changes in Mentality and World View 1250-1400

(johtajat: FT Ch. Krötzl ja FT P. Annala)

The Church and Moral in Late Medieval European Society (johtaja FT Ch. Krötzl)

Crime, Mentality and Social Changes 1400-1530 (johtaja FT Ch. Krötzl)

YHTEISTYÖPROJEKTIT

Keskiajan, klassisen kulttuurin ja renessanssin tutkimuskeskus TRIVIUM

Perustettu 10. lokakuuta 2006. Keskus toimii historiatieteen laitoksen yhteydessä

Gender and Economic Development 1500-1800 –maisteriohjelma

yhteinen maisteritasoinen opetuskokonaisuus Uppsalan, Oslon ja Exeterin yliopistojen kanssa

Konferenssisarja *Passages from Antiquity to the Middle Ages I-III* (v. 2003, 2005, 2007)

Historiatieteen laitos (Jussi Hanska, Christian Krötzl, Katariina Mustakallio, Ville Vuolanto etc.) yhteistyössä Suomen Historiallisen Seuran ja Klassillis-filologisen yhdistyksen kanssa.

Taideaineiden laitos

Laitoksen henkilökunta

Suutela, Hanna FT: professori, teatterin ja draaman tutkimus

Jeanne d'Arc suomalaisilla näyttämöillä (kurssi 2006)

Mehtonen, Päivi FT: yliassistentti, yleinen kirjallisuustiede
ala: poetiikan ja retoriikan teoria ja historia; kirjallisuuden filosofia

Laitoksen tutkijat ja tuntiopettajat

Kallionsivu, Mikko FM: tutkija, yleinen kirjallisuustiede
ala: kuoleman kulttuuripoetiikka ja -historia, kuolema ja kirjallisuushistoria, postmoderni kirjallisuushistoriallinen tutkimus, myöhäiskeskiaikainen uskonnollinen teatteri, Christopher Marlowe ja renessanssitragedia, William Golding, Don DeLillo, kuolema kulttuurisena tabuna, ars moriendi, miser-trooppi, hyvän kuoleman ideaalit (valmistelee tohtorinväitöskirjaa kuoleman kohtaaminen angloamerikkalaisessa kirjallisuudessa myöhäiskeskiajalta nykypäivään)

Laukkanen, Jyrki FM: tuntiopettaja, taidehistoria
Mytologia kuvataiteessa antiikista moderniin (kurssi 2006)

Valkeapää, Leena FT: tuntiopettaja, taidehistoria
tutkimut mm. medievalismia uudempien aikojen taiteissa.

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Laitoksen tutkijat ja tuntiopettajat

Norri, Juhani FT: lehtori, englantilainen filologia
ala: lääketieteen terminologia englannin kielessä 1375-1550

Hakulinen, Soili FL: lehtori, romaaniset kielet, ranskan kieli
ala: verbikomplementaatio Boëtiuksen tekstien keskiranskalaisissa käännöksissä 1350-1500 (valmistelee tohtorinväitöskirjaa)

Roesler, Werner FT: emerituslehtori, Saksan kieli ja kulttuuri
vetää vapaaehtoistyönä opiskelijaryhmää, joka tutkii keskiaikaisia tekstejä. Tällä hetkellä tutkitaan erityisesti Mittelniederdeutsch-kielellä (tai murteella) kirjoitettua *Sächsische Weltchronik*-teosta ja Hansa-ajan tekstejä.

Leinonen, Kari FT: lehtori, Pohjoismaiset kielet
Ruotsin kielen kehitys (kurssi 2006): kielihistorian kurssilla käydään läpi keskiajanruotsin eli muinaisruotsin (=fornsvenska) fonologiaa ja morfologiaa sekä hiukan myös syntaksia.

TUTKIMUSHANKKEET

Englannin kielen myöhäiskeskiajan (1400–1550) lääketieteen sanakirja (2000-2005)
tutkija: FT Juhani Norri, englantilainen filologia, akatemiaturkija (Suomen Akatemia)

13. kansainvälinen saagakonferenssi Durhamissa ja Yorkissa

Sirpa Aalto
Historian laitos, Joensuun yliopisto

Monitieteinen kansainvälinen saagakonferenssi järjestettiin 13. kerran 6-12.6.2006. Kokouspaikkana oli Durhamin ja Yorkin kaupungit Pohjois-Englannissa. Konferenssi oli tähän mennessä suurin koskaan järjestetty saagakonferenssi ja osanottajia oli noin kahdestakymmenestä maasta yli kaksisataa. Osallistujien suuri määrä oli haaste järjestäjille, mutta järjestelyt osoittautuivat onnistuneiksi. Ainoa haitta oli se, että esitelmää oli samanaikaisesti jopa neljässä eri sessiossa, minkä vuoksi moni kiinnostava esitelmä jäi kuulematta. Myös konferenssin julkaisu paisui kahdeksi volyymiksi. Artikkelit ovat luettavissa konferenssin nettisivuilta <http://www.dur.ac.uk/medieval.www/>.

Konferenssin teemana oli ”The Fantastic in Old Norse/Icelandic Literature” sekä ”Sagas and the British Isles”, vaikka myös muun aiheisia esitelmää pidettiin. Annettujen teemojen pohjalta kuultiin esitelmää, jotka käsittelivät taikuutta ja yliluonnollisuutta eri saagagenreissä, yliluonnollisuuden ja ihmeiden suhteesta todellisuuteen sekä Brittein saarten yhteyksistä Islantiin ja Skandinaviaan. Jälkimmäinen teema oli paikallisesti mielenkiintoinen, sillä viikingeillä on ollut oma vaikutuksensa nimenomaan Northumbrian historiassa. Durhamin katedraalissa säilytetään Pyhän Oswaldin, Pyhän Cuthbertin ja Beden jäännöksiä, jotka siirrettiin turvaan sisämaahan viikinkien hyökkäysten alettua 793.

Konferenssin ekskursiot suuntautuivat lähialueen luostariraunioille, ja suosituin retkikohde oli Lindisfarnen ja Jarrow’n luostarien rauniot. Lindisfarnen luostari sijaitsee saarella, jonne pääsee autolla vain laskuveden aikaan. Retki oli varmasti monelle tutkijalle merkityksellinen juuri sen vuoksi, että Lindisfarnen luostari oli ensimmäisen muistiinmerkityn viikinkihyökkäyksen kohde. Rauniot todistivat merkittävästä ja vauraasta luostarista, joka on varmasti ollut houkutteleva ryöstelyn kohde.

Lauantaina konferenssi päättyi seuraavan kokouspaikan äänestykseen, jossa vuoden 2009 konferenssista kilpailivat Madison (Wisconsin) ja Upsala. Äänestyksen voitti Upsala, joka on valmistellut seuraavan konferenssin teemaksi saagoissa usein mainitun ”idäntien” (*Austrvegr*). Loppukokouksessa konferenssin osallistajat ilmaisivat myös huolensa siitä, että suuri sanakirjaprojekti *Ordbog over det norrøne prosasprog / A Dictionary of Old Norse Prose*, jonka takana on Den Arnamagnæanske Kommission Kööpenhaminassa, on keskeytetty rahoituksen puutteen vuoksi. Sanakirjaa on julkaistu nyt E-kirjaimen saakka. Sanakirjaa on odotettu vuosia, sillä edellinen vastaavanlainen kattava sanakirja on tehty 1800-luvulla tanskaksi. Konferenssin nimissä päätettiin lähettää kirje Den Arnamagnæanske Kommissionille ja ilmaista huoli kirjaprojektin kohtalosta. Konferenssin loppua varjosti myös Lontoon terrori-iskujen uhka, mikä vaikeutti monen Lontoon kautta lentävän kotimatkaa.

Keskiajan päivät Jyväskylässä 12.–14.10.2006

Pia Tolvanen

Historian ja etnologian laitos, Jyväskylän yliopisto

Kiitettävä määrä keskiajantutkijoita ja muita kiinnostuneita kokoontui lokakuussa Jyväskylään, kun Dies Mediaevales -konferenssi järjestettiin ensimmäistä kertaa Keski-Suomessa. Tapahtumapaikkana oli Jyväskylän yliopiston Seminaarinmäen kampusalue seminaarinaikaisine rakennuksineen. Konferenssin aiheeksi oli valittu keskiajantutkimuksen metodit, joten kutsuilta esitelmöitsijöiltä pyydettiin ja työryhmäpapereiltakin toivottiin tutkimusmetodien käsittelyä. Kolmipäiväinen tapahtuma oli myös kolmikielinen, joten esitelmänsä saattoi pitää suomeksi, ruotsiksi tai englanniksi.

Konferenssi alkoi torstai-aamuna Musica-rakennuksessa, ei niin tyypillisen keskiajantutkimuksen parissa. Päivän teemana oli henkinen ja fyysinen ympäristö, ja *Marko Lambergin* tervetuliaissanojen jälkeen dosentti *Pekka Jalkanen* Tampereen yliopistosta esitteli sanoin ja sävelin, mitä yhteistä on kalevalaisella runonlaulannalla, gregoriaanisella kirkkolaululla ja suomalaisella iskelmällä. Musiikista siirryimme luontevasti luonnontieteisiin, kun dosentti *Pentti Zetterberg* Joensuun yliopistosta esitteli puiden vuosilustojen ja keskiajan ilmastohistorian tutkimusta.

Lounaan jälkeen jakaannuimme Villa Ranan saleihin, kun konferenssiyleisön oli valittava toinen kahdesta rinnakkaisessiosista. Ne työryhmät, jotka olin itse saanut johdettavikseni, kuvasivat mielestäni hyvin tällaisen konferenssin monimuotoisuutta. Ensimmäisessä sessiossa kaksi jatko-opiskelijaa pohti oman väitöskirjatutkimuksensa lähdeaineistoa ja sen käyttöä. Ensin *Sofia Lahti* Åbo Akademista käsitteli pyhäinjäännöksiä ja niiden säilytysrasioita ja sitten *Jesse Keskiaho* Helsingin yliopistosta ihmekertomuksia. Toisessa sessiossa kuulumme kahta urallaan pidemmälle ehtinyttä mutta ei varsinaisesti keskiaikaa tutkivaa jyväskyläläistä. Kirjallisuuden yliassistentti *Katriina Kajannes* palasi vanhan opinnäytteensä aiheeseen eli Hrotsvithan *Dulcitius*-draamaan. Tietokirjailija *Osmo Pekonen* puolestaan puhui omiin julkaisuihinsa liittyen finneistä anglosaksien kirjallisuudessa.

Ensimmäisen konferenssipäivän päätteeksi kokoonnuimme vapaamuotoiseen illanviettoon karttakokoelman tiloihin Historican ullakolle. Ruoan, juoman ja hyvän seuran ohella saimme nauttia keskiaikaisesta musiikista, josta vastasi *Yr Awen* -yhtye. Illan aikana Glossa ry:n puheenjohtaja *Anu Lahtinen* julkisti, että yhdistyksemme Valoisa keskiaika -kunniamaininta oli tällä kertaa myönnetty *Tuomas M. S. Lehtoselle*. Lisäksi Marko Lamberg ilmoitti, että Jesse Keskiaho siirtyy hänen paikalleen Mirator-verkkojulkaisun päätoimittajaksi.

Perjantaina siirryimme konferenssin ruotsinkieliseen osuuteen. Päivän ohjelma keskittyi kokonaisuudessaan Historica-rakennukseen ja teemana oli keskiaikaisen infrastruktuurin tutkimus. Professori *Janke Myrdal* Uppsalasta (Sveriges lantbruksuniversitet) puhui keskiajan karjatalouden tutkimisesta. Hänen jälkeensä tutkija *Ylva Stenqvist* Tukholman yliopistosta esitteli tutkimustaan ihmisten yhteysverkostojen maantieteellisestä laajuudesta esiteollisessa yhteisössä.

Ensimmäinen omista iltapäivän työryhmistäni oli omistettu keskiajan arkeologialle. *Jouni Taivainen* Turun yliopistosta esitteli Hattulan Retulansaaren tutkimuksia ja *Tiina Jäkärä*, myös Turusta, kertoi Ulvilan Liikistön kaivauksista. Toisessa työryhmässä palasimme perinteisempään historiantutkimukseen. Englanninkielisen session aloitti *Sini Kangas* Helsingin yliopistosta pohtimalla ristiretkikronikoita lähteenä, minkä jälkeen Oulun yliopiston ryhmä esitteli historiallista kuvatutkimusta. *Mari Isoahon* teoriajohdantoa seurasivat *Inka Moilasen* ja *Mikko Vaskon* tutkimusesimerkit. Edellinen käsitteli anglosaksisen papiston näkemyksiä hyvästä kuninkaasta ja jälkimmäinen syyrialaisen kristittyjen suhtautumista mongoleihin myöhäiskeskiajalla.

Konferenssin viimeisenä päivänä palasimme Villa Ranaan. Esitelmät olivat englanninkielisiä ja teemana suulliset, kirjalliset ja visuaaliset lähteet. Aamun aloitti tohtori *Alaric Hall* Helsingistä (Collegium for Advanced Studies) puhuen suullisista lähteistä tai lähinnä epäillen, onko keskiajantutkimuksessa oikeasti suullisia lähteitä. Tämän jälkeen jouduin valitettavasti poistumaan paikalta, joten en päässyt kuuntelemaan, kun *Nicole Crossley-Holland* Walesin yliopistosta puhui alkuperäislähteiden käytöstä. Iltapäiväksi jäljellä olivat kaksi viimeistä työryhmää.

Tieteellisen ohjelman päätyttyä konferenssiväki siirtyi Seminariumin juhlasaliin kuuntelemaan Yr Awen-yhtyeen ja *Ruamjai*-kuoron konserttia. Kaikki arvannevat, minkä aikakauden musiikista oli kyse. Illaksi oli vielä järjestetty konferenssi-illallinen ravintola Figaroon, jossa saimme nauttia nykyaikaan sovelletun keskiaikaisen ateriakokonaisuuden.

Oltuani itse mukana konferenssin suunnittelussa ja puheenjohtajana työryhmissä olen jäävi arvioimaan tapahtuman onnistumisia ja epäonnistumia, mikä olkoon selityksenä myös varsin luettelomaiseen kuvaukseeni päivien tapahtumista. Jos ei muilla, niin minulla ainakin oli mukavaa, joten kiitokset kaikille osanottajille ja toivottavasti näemme kahden vuoden kuluttua Tampereella.

Nainen Vilnassa ja Kaunasissa 1500-luvun alkupuoliskolla

Rasa Penttilä
hum. kand. (Turun yliopisto)

KARPAVIČIENĖ, JOLANTA 2005: Moteris Vilniuje ir Kaune XVI a. pirmojoje pusėje. Gyvenimo sumiestinimo Lietuvoje atodangos. Versus aureus. Vilnius.

Vilnan yliopiston historian lehtori Jolanta Karpavičienė on alkuperäisten dokumenttien avulla tutkinut naisen asemaa 1500-luvun alkupuolella Liettuan suurimmissa kaupungeissa Vilnassa ja Kaunasissa. Karpavičienė ei kuitenkaan rajaa tutkimustaan naisen aseman selittämiseen Liettuan suuriruhtinaskunnassa, vaan tekee sen kautta myös laajemman katsauksen Liettuan kaupunkien kehitysvaiheisiin ja saksilais-magdeburgilaisen [1] oikeuskäytännön soveltamiseen. Tutkijan käyttämä aineisto on ollut Liettuan historioitsijoille aiemmin tuntematonta, joten hänen tutkimustuloksensa ovat vaikuttaneet merkittävästi muihin naisen asemaa Liettuan suuriruhtinaskunnassa käsitteleviin historiallisiin tutkimuksiin.

Liettuan oikeuslaitoksissa omaksuttiin 1500-luvulla Magdeburgin oikeuskäytäntö ja siihen läheisesti liittyvät lakikokoelmat [2]. Teoksista löytyy selkeä ajatusmalli, joka liittyy yksityisoikeuteen – naiset tarvitsevat huolenpitoa, mutta miehet eivät. Naimisiinmenoon asti neidosta huolehti isä tai lähin miespuolinen sukulainen. Häiden jälkeen nainen siirtyi miehensä huollettavaksi. Jos mies kuoli ennen vaimoaan, niin miehen perhe huolehti naisesta. Jos leskeksi jäänyt nainen oli lähtöisin paremmasta perheestä kuin miehensä, niin hän yleensä palasi omaan perheeseensä. Lakikokoelmassa *Sachsenspiegel* kerrotaan positiivisista naisen aseman muutoksista, kuten esimerkiksi siitä, että lesket olivat oikeutettuja virallisesti siirtämään omaisuutensa toiselle henkilölle, tai siitä, että naisella oli oikeus valittaa hänelle huoltajaksi määrättyistä (aviomiehestä tai muista), jos nämä tuhlasivat naisen omaisuutta.

Nainen ei kuitenkaan vielä saanut edustaa itseään oikeudessa. Oli nainen sitten kantajana tai vastaajana, hänen mukanaan piti olla huoltaja, yleensä isä tai aviomies. Tämä edusmiesjärjestelmä liittyi tiettyihin aikakauden ilmiöihin. Toinen oli itsehallinnon instituutioiden pyrkimys vahvistaa asemiaan, ja toinen oli oikeusprosessien modernisoituminen. Tätä perinnettä ei Liettuan kaupungeissa kuitenkaan sovellettu johdonmukaisesti.

Historian lähteiden mukaan sukupuoli ei estänyt naisen aktiivista osallistumista kaupungin oikeuselämään. Nainen (varsinkin leski) sai henkilökohtaisesti osallistua oikeusistuntoihin, nostaa syytteitä ja valita haluamansa valtuutetun. Joissakin tapauksissa nainen sai luvan edustaa oikeudessa miestään tai miespuolisia sukulaisiaan. Oikeusavustajien vaimoihin otettiin yhteyttä esimerkiksi silloin, kun itse virkamiehet eivät saaneet tehdä työtään uhrin sukupuolen takia. Kun Vilnan oikeus vuonna 1546 käsitteli aatelinaisen raiskausta, asian käsittelyssä todettiin, että vain naispuolisten henkilöiden sopi tutkia rikoksen aiheuttamia jälkiä naisen ruumiissa. Tällaisissa tapauksissa oikeusavustajien vaimojen todistuksiin luotettiin heidän sosiaalisen asemansa takia.

Naisten taloudellinen asema vaikutti siihen, miten aktiivisesti he toimivat talouselämässä. Naisilla oli oikeus hallita ja omistaa erilaista omaisuutta sekä kaupungissa että sen ulkopuolella. Taloudelliseen toimintaan aktiivisesti osallistuneet naiset toimivat useimmiten asuntojen vuokraajina tai lainanantajina. Vauraus heijastui ratkaisevasti heidän antamiensa tai ottamiensa lainojen suuruuteen sekä naisen rooliin lainanantajana tai lainansaajana. Vähävaraiset naiset harjoittivat pienimuotoista lainanantoa yhä enemmän, mikä näkyi lainaustoiminnan voimakkaana kasvuna. Edellä mainitun taloudellisen toiminnan lisäksi varakkaat naiset harjoittivat myyntitoimintaa yhdessä aviopuolisonsa kanssa. Jotkut naiset jatkoivat miestensä liiketoimia myös heidän kuoltuaan. Monet naiset harjoittivat myös anniskelua yhdessä aviopuolisonsa kanssa. Köyhempien naisten keskuudessa ammatista *schenkersche* tuli erittäin suosittu. Niin kutsutut tarjoilijat harrastivat myös lainaamista ja olivat pienten tavaroiden jälleenmyyjiä. Myös pienryttäjäisyys tunnettiin.

Naisen taloudellisen toiminnan aktiivisuus Vilnassa ja Kaunasissa 1500-luvun puolivälissä selittyy sillä, että siellä kotitalous oli vielä tärkeä tuotannon keskus. Teollisuuden kehittyessä tuotannon keskus siirtyi kotitalouden ulkopuolelle, erilaisiin tehtaisiin tai yrityksiin, mikä vaikutti negatiivisesti naisten asemaan. Euroopan kehittyvissä talouskeskuksissa naisten toimintamahdollisuudet heikkenivät. Tämän ajatuksen perusteella naiset saattoivat Liettuassa toimia kaupungeissa vapaasti sen takia, että Liettua oli 1500–1600-luvulla taloudellisesti jälkeenyäännyt eikä ollut pysynyt mukana Euroopan taloudellisessa kehityksessä.

Avioliittokäytännöt määrittivät aikakauden naisten elämää. Kun Liettuan valtakunnassa omaksuttiin katolinen usko, kirkon siunaama avioliitto alkoi yleistyä. 1300-luvun alkupuolelta on säilynyt muutamia esimerkkilähteitä, joissa korostetaan naisen asemaa laillisena vaimona. Näiden lähteiden perusteella kirkollinen avioliitto tunnettiin jo tuolloin Liettuan kaupungeissa. Löytyy kuitenkin myös toisenlaisia esimerkkejä. Vuonna 1540 Vilnan piispan hallitsija Sigismund Vanhalle osoitetussa valituskirjelmässä kerrottiin, että ”katolilaisten keskuudessa jotkut elävät haureudessa, ilman avioliiton sakramenttia siittävät lapsia ja ajavat omat vaimonsa pois kotoa. Vaimot myös juoksevat pois miestensä luota ja menevät toisten kanssa naimisiin”.

Naimisissa olevien naisten taloudellinen asema oli määritelty Magdeburgin lakikokoelmassa. Naisen tuoman omaisuuden (*gerade*) lisäksi hänelle kuului myös *leibzucht* eli tietty kiinteä omaisuus, jonka mies oli myöntänyt naiselle ja johon nainen sai käyttöoikeudet vasta miehen kuoltua. Vilnassa ja Kaunasissa myötäjäiset oli yksi pakollisista avioliiton ehdoista, joista sovittiin jo ennen häitä. Myötäjäisten myöntämiskäytäntö ei kuitenkaan ollut kovin selkeä. On ymmärrettävää, että naimisiin menevän tytön myötäjäisten koko riippui hänen perheensä taloudellisesta asemasta. Kaupungin virkamiehen tyttäreillä oli mahdollisuus tavoitella osuutta vanhempiansa talosta ja muusta irtaimesta tai kiinteästä omaisuudesta, köyhemmät kaupunkilaisnaiset sen sijaan saivat tyytyä paljon pienempiin myötäjäisiin.

Tytärten perintöoikeus on myös tärkeä ongelma, joka on askarruttanut historioitsijoita. Lähteiden perusteella näyttää siltä, ettei sukupuoli virallisesti vaikuttanut perintöoikeuteen 1500-luvun Liettuassa. Sisarusten virallisesti tasa-arvoinen perintöoikeus Liettuan kaupungeissa sai vaikutteita myös saksilais-magdeburgilaisesta oikeuskäytännöstä. Jotta naisten taloudellinen asema liettualaiskaupungeissa kävisi

ymmärrettäväksi, on ensin käsiteltävä *gerade*-ilmiötä. *Gerade* (*Rade, ornamenta, ornamenta muliebria, supellex, paraphernalia, utensilia* jne.) oli yksi naisen taloudellista statusta määrittävistä oikeus- ja talousinstituutioista. *Gerade* koostui vaatteista, koruista, tietyistä huonekaluista, kotitavaroista (arkut, nojatuolit, kynttilänjalat, peilit, lakanat, pöytäliinat, pyyhkeet, harjat, sakset jne.), joistakin kotieläimistä ja -linnuista, psalmi- ja uskontokirjoista, joita ”naiset olivat tottuneet lukemaan”. Myös kankaat ja jalometallit, joita oli käytetty naisten vaatteiden koristeluun, kuuluivat *geradeen*. Vaimon kuoltua *gerade* siirtyi tytärten omaisuudeksi. Jos tyttäriä ei ollut, niin *gerade* kuului muille naispuolisille perijöille tai papeiksi ryhtyneille miespuolisille jälkeläisille. *Gerade*-instituutio yritettiin ottaa käyttöön Vilnassa vasta siinä vaiheessa, kun tämä instituutio oli jo hylätty saksilais-magdeburgilaisen oikeuden toimialueella (ensin Saksassa) ja Puolassakin se oli tuolloin muutosyritysten kohteena. *Geraden* sisällön ja omistusoikeuden kysymyksiä ei ollut tyhjentävästi määritelty. Tämä aiheutti taloudellisia konflikteja, kun naisen sukulaiset saivat tilaisuuden puuttua perheen perintöasioihin. Suuremmat riidat syntyivät tapauksissa, joissa edesmenneellä naisella ei ollut tyttäriä. Tällöin vainajan sukulaisnaiset saivat syyn puuttua naisen jälkeensä jääneen omaisuuden jakoon. *Geraden* mainitseminen 1600-luvulla kertoo kaupunkilaisnaisen taloudellisen elämän muutoksen suunnasta.

Liettuan kaupungeissa käytetyssä vanhassa germaanisessa oikeuskäytännössä tunnettiin sellaisia perinteitä, joiden piti ensisijaisesti varmistaa lesken fyysinen toimeentulo. Yleensä nainen jäi asumaan lastensa kanssa, jotta kertynyt omaisuus säästyisi jälkeläisille. Monissa tapauksissa oli kuitenkin määritelty tarkasti, minkä osan omaisuudesta nainen sai aviopuolionsa kuoltua. Naisen asema riippui siitä, miten hänen mukanaan uuteen perheeseen tullut omaisuus oli vakuutettu. Käytäntö vaihteli paikan ja aikakauden mukaan: jossakin tapauksessa leski sai vain hieman ruokaa, jossakin taas määrättiin tarkasti lesken osuus koko perheen omaisuudesta jne. 1300–1400-luvuilla näitä kysymyksiä käsiteltiin etukäteen ja päätökset kirjattiin erilliseen sopimukseen tai testamenttiin. Miehen kuoltua nainen voi asua samassa paikassa vielä 30 päivää.^[3] Suruajan loputtua lesken, ellei ollut ehtinyt ilmoittaa olevansa raskaana, piti muuttaa pois kuuden viikon aikana. Nainen sai ottaa mukaansa hänelle kuuluvat rakennukset.^[4]

Magdeburgin oikeuskäytännön lähteistä löytyy lakeja, jotka määrittävät ristiriitaisesti leskelle kuuluvaa avioparin omaisuuden osaa. Toisissa mainitaan kolmasosa ja toisissa taas neljäsosa leskelle kuuluvasta aviopuolison omaisuudesta. Liettuan 1500-luvun arjesta näiden ristiriitaisten lakien soveltamistavoista löytyy useita erilaisia esimerkkejä.

Nyt esiteltävänä olevasta tutkimuksesta selviää, että naisella Liettuan keskiajalla oli mahdollisuudet sekä omistautua omalle perheelleen että aktiivisesti osallistua julkiseen kaupunkielämään. Kirjan lopuksi Karpavičienė toteaa: ”Kaksi Liettuan ilmiötä – kaupunkien taloudellinen jälkeensä jääminen ja elämän kaupunkilaistuminen – synnyttivät kolmannen ilmiön eli avasivat naiselle tien historiaan.”

Kirjoittaja Rasa Penttilä hum. kand. (Turun yliopisto) vertailee tekeillä olevassa pro gradu –tutkielmassaan suomen ja liettuan kieltä.

[1] Ns. Magdeburgin oikeus oli lähtöisin Magdeburgin kaupunkioikeudesta, joka vaikutti laajasti oikeuskäytäntöihin, esim. Puolassa, Unkarissa, Liettuassa, Latviassa, Virossa, Venäjällä ja Ukrainassa.

[2] esim. Sachsenspiegel, das sächsische Weichbildrecht, ius minicipale Saxonicum.

[3] Ns. *Dreißigsten* oli perinteinen suruaika.

[4] Ne olivat huomenlahjoja eli irtainta omaisuutta, jonka aviomies antoi naiselle ensimmäisen yhteisen yön jälkeen. Helposti irrotettavia ja siirrettäviä puurakennuksia pidettiin keskiajalla irtaimena omaisuutena.

Glossan syysretki Hämeeseen 1.9.2006

Syyskuun ensimmäisenä päivänä bussillinen innokkaita Glossalaisia ja muita keskiajasta kiinnostuneita matkasi Hämeen maille. Kansainväliseen joukkoomme kuului ruotsalaisten vieraiden lisäksi retkeläisiä myös Kanadasta. Pohjoisesta saapuneet poimimme kyytiin Hämeenlinnassa.

Aluksi kiersimme Hämeen linnan muurien suojissa FT *Anna-Maria Vilkun*an opastuksella. Saimme uunituoretta tietoa mm. linnan rakennusvaiheiden uusista ajoituksista. Linnan keskiaikaisen historian ohella saimme kuulla kiinnostavasti myös linnan muuttamisesta vankilasta museoksi 1900-luvulla.

Lounaan jälkeen matkamme jatkui Hattulan Pyhän Ristin kirkkoon, jossa FT *Markus Hiekkänen* esitteli meille sekä kirkon lähiympäristöä ja siellä tehtyjä kaivauksia että itse kirkon arkkitehtuuria. FM *Elina Räsänen* kertoi kirkon upeista maalauksista ja veistoksista, jotka jäävät kirkon maalauksia ihastelevilta kävijöiltä usein varsin vähälle huomiolle.

Hattulasta matkustimme Janakkalaan Hakoisten linnavuorelle. Vuorelta avautuvat huikeat näkymät yli hämäläisten pelto- ja metsämaiden saivat monet haltioihinsa. FT *Derek Fewsteriltä* kuulimme muun muassa alueen arkeologiasta ja linnavuoren myyttisestä asemasta ja tulkinnoista suomalaisessa tutkimushistoriassa.

Retki kolmeen hyvin erilaiseen keskiaikaiseen hämäläiskohteeseen oli erittäin antoisa asiantuntevan opastuksen ja loistavan matkaseuran ansiosta. Jäämme siis odottamaan, minne Glossan ensi vuoden retki suuntautuu.

Anna Ripatti, FM
Taidehistorian jatko-opiskelija, Helsingin yliopisto

**8. pohjoismainen taidehistorian konferenssi NORDIK 2006, Bergen 22. – 24.9.2006:
“Tradition and visual culture”**

Sofia Lahti, FM
Åbo Akademi, Konstvetenskap / Medeltidsinstitutet

Pohjoismaisia taidehistorioitsijoita askarrutti tänä vuonna kysymys visuaalisen kulttuurin tutkimuksen roolista, haasteista ja mahdollisuuksista suhteessa taiteen ja vanhankin aineiston kuten keskiajan kuvallisen kulttuurin tutkimukseen. Visuaalisen kulttuurin kysymykset ja lähestymistavat ovat olleet hedelmällisiä myös muiden tieteenalojen kannalta ja auttaneet kehittämään kuvien käyttöä sanallisten lähteiden kanssa tasaveroisina lähteinä esimerkiksi sosiologian, historian tai etnologian tutkimuksessa.

Keskiajan visuaalinen kulttuuri oli aiheena seitsemässä konferenssin 54 esitelmästä. Laura Katrine Skinnebach Bergenin yliopistosta käsitteli visuaalista ulottuvuutta suhteessa auditiviisiin ja fyysisiin uskonnon kokemisen ja harjoittamisen tapoihin myöhäiskeskiajan rituaalikäytännöissä. Näköaistia ja kuvien tärkeyttä on tutkimuksessa usein korostettu, ja keskiajan kirkkoliturgiaa on verrattu hyvin lavastettuun teatteriin. Skinnebach muistutti, että liturgia oli kuitenkin moniaistinen kokonaisuus, joissa puhe, musiikki, tuoksuva savu, kirkkotilassa liikkuminen ja rukoileminen muiden joukossa olivat osa fyysistä ja sosiaalista kokemusta, joka kaikkien aistien yhteisvaikutuksella toi lähemmäs pyhän kokemusta. Hän vertaili Augustinuksen ja muiden ajattelijoiden näkemyksiä eri aisteista uskonnollisen kokemuksen ja pelastumiseen johtavan ymmärryksen välittäjinä. Vaikka ruumis on nähty synnin ja heikkouden majana, se on olennaisesti myös hyveen ja hartauden välikappale.

Myös Kristin B. Aavitsland Oslon yliopistosta puolusti hengen ja materian yhteyden näkökulmaa. Hän vertaili esitelmässään “Å se det usynlige. Visualitet og materialitet I middelalderens kirkekunst” kiinnostavasti kahta erilaista lähestymistapaa keskiajan uskonnollisiin kuviin: Erwin Panofskyn kehittämää ikonografista/ikonologista analyysia sekä ranskalaisille annalisteille, mm. Georges Dubylle, Jean-Claude Schmittille ja Jean-Claude Bonnelle, ominaisempaa materiaaliestetiikkaa. Ikonografian ajatuksena on löytää systemaattisen analyysin kautta kuvan tai teoksen “näkymätön” sisältö, sen symboliikasta välittyvä ideologinen viesti, joka keskiajan kirkkotaiteen kohdalla perustuisi saman aikakauden teologiaan. Tätä lähestymistapaa on viimeisten kymmenen vuoden aikana moitittu yksiulotteiseksi, koska se ei etsi kuvista teologisten tekstien lisäksi muuta sisältöä. “Näkymättömän” sisällön etsiminen voi johtaa siihen, että itse tulkittavasta kuvasta tai esineestä tulee tutkijalle näkymätön, jos tutkija yrittää vain nähdä kuvan läpi. Materiaaliestetiikka taas lähtee ajatuksesta, että teoksen olennainen sisältö ei ole näkymättömissä teoksen “takana” vaan itse teoksessa, läsnä sen materiaalin, muotojen, tietoisien materiaalisuuden kokonaisuudessa. Aavitslandin mukaan tämä käsinkosketeltavuus on erityisen olennaista keskiajan uskonnollisten kuvien kohdalla. Kuva on näkymättömän todellisuuden näkyvä merkki, kuten esim. Gregorius Suuri ja Hugo P. Viktorilainen ovat todenneet. Samanlaisia konkreettisia, pyhää aineellistavia ja näkyväksi tekeviä merkkejä ovat kirkon sakramentit.

Kolmannessakin esitelmässä oli kyse eräänlaisten dikotomioiden yhteensulautumisesta: keisarin ja kirkon vallan, urbaanin kaupunkitilan ja sakraalin kirkkotilan yhteydestä.

Britt-Inger Johansson Lundin yliopistosta esitti tulkintansa ortodoksisen kulkueliturgian kehityksestä Konstantinopolissa suhteessa Hagia Sofia -kirkon kirkkoliturgiaan. Hänen esitelmänsä oli otsikoitu “Spectacle and worship – Byzantine liturgy in its urban and architectural setting”. Ortodoksisen prosessiokäytännön muotoutumista keisarien Konstantinus II:n ja Justinianuksen kausina edistivät areiolaisten kanssa käydyt oppikiistat sekä kilpailu kaupunkilaisten suosiosta. Kulkue liikkui kaupunkitilassa, mutta niiden ja kirkossa tapahtuvien liturgioiden estetiikka olivat hyvin lähellä toisiaan etenkin Hagia Sofian ulkotilamaisesti suunnitellussa laajassa kirkkotilassa. Liturgioissa korostuivat kaupungin kansalaisten kannalta yhteisöllisyys ja interaktiivisuus sekä toisaalta visuaalinen näyttävyys ja kunkin oma paikka yhteisön hierarkiassa. Johansson arvioi, että tämän liturgioiden välisen yhteyden seurauksena Hagia Sofian kirkkotila koettiin dynaamisena ja varsin avoimena osana kaupunkitilaa.

(Kiinnostuneet voivat lukea Johanssonin varhaisemman tekstin aiheesta osoitteessa <http://www.srii.org/BrittIngerJohansson.pdf>)

Lasse Hodne Norjan teknis-luonnontieteellisestä yliopistosta esitteli puhutun ja kirjoitetun Jumalan sanan symboliikkaa havainnollisin kuvaesimerkein esitelmässä “The Word Incarnate – logocentrism in medieval art”. Logos-symboliikan taustalla on idän ja lännen kirkkojen eroamiseen vuonna 1054 johtanut *filioque*-kiista. Jumalan sanan lihaksi tuleminen Kristuksessa on nähty monella tavalla kuvallistettuna. Konkreettisimmin Kristuksen logos-roolia sivuaa kuva, jossa ihmishahmoisen Jumalan suusta johtaa alempana istuvan Neitsyt Marian korvaan pitkä ja ohut putki tai torvi. Taustalla on muun muassa Augustinuksen teksteistä luettu selitys Kristuksen suvuttomalle sikiämiselle: Maria ei menettänyt neitsyyttään, koska “sana” tuli häneen korvan kautta äänenä. Pyhien tekstien jumalallista alkuperää on myös esitetty kuvin. Gregorius Suuresta on kuvia, joissa hän vastaanottaa pyhää tietoa kyyhkyseksi kuvatulta Pyhäältä Hengeltä, joka kuiskaa muistiinpanoja tekevän Gregoriuksen korvaan. Profeetta Hesekiel taas kuvaa ilmestystään niin, että häntä kohti ojentui käsi, jossa oli kirjakäärö.

Kenties lähimmäs konferenssin lähtökohtakysymyksiä keskiajan kannalta osui Hans Henrik Lohfert Jørgensen Århusin yliopistosta. Hän pohti, mitä annettavaa visuaalisen kulttuurin tutkimuksella on keskiajan visuaalisuuden tutkimukselle. Esitelmässään “The modernization of Vision – a medieval history” hän piti vähimmäisvaatimuksena luopumista keskiaikaa romantisoivasta “viattoman katseen” ajatuksesta. Muun muassa kulttuuriteoreetikko Paul Virilio käyttää esimodernia katsetta vastakohtana nykyiselle “turmeltuneelle”, visuaalisten teknologioiden pinnallistamalle katsomiselle ja näkemiselle. Virilion mukaan esimoderni katsomisen tapa oli nykyistä syvällisempi ja ulottui asioiden ytimeen. Jørgensen kritisoi tätä näkemystä ja esitti esimerkkejä siitä, miten jo myöhäiskeskiajalla käytettiin visuaalisia tehokeinoja sekä kuvissa että optiikan kehittyessä myös katsomisessa yleensä. Hän näki juuri aikakauden uskonnollisen kulttuurin kasvupohjana modernisoituvalle katseelle. Yhtenä esimerkkinä hän mainitsi haggioskoopeiksi kutsumansa esineet, “rituaaliset suurennuslasit” kuten ehtoollista tai reliikkiä lasin läpi esittelevät monstranssit.

Henning Laugerud Oslon yliopistosta käsitteli myös näkemisen ja optiikan merkitystä tiedon välittäjänä keskiajan ajattelussa ja kuvataiteessa. Hän osoitti, miten näkemisen eri muotojen, näkyjen, pyhien kuvien, kuvallisen muistin ja mielikuvien ajattelun välineenä voidaan katsoa liittyvän yhteen. Esitelmän otsikko oli “Fantasmer, erindringsbilder og

billedkunst. Tenkningen om bildenes ‘familiaritet’ i middelalderen”. Ajatus kaikenlaisista kuvista saman suvun tai perheen eri haaroina on peräisin visuaalisen kulttuurin tutkimuksen keskeiseltä kirjoittajalta W.J.T. Mitchelliltä. Laugerud seurasi samaa ajatusta keskiajalle asti, Wittgensteinin kautta esimerkiksi Tuomas Akvinolaiseen, jonka mukaan kaikki tieto on tietyssä mielessä nähtävää.

Omassa esitelmässäni “Lonely Bones – looking for lost visibility in medieval reliquaries” esittelin haasteita, jotka liittyvät visuaalisuutensa lähes kokonaan menettäneiden esineiden (kuten relikvaarionsa menettäneiden reliikkien) tulkintaan. Taidehistorian näkökulma tarvitsee tehtävään tuekseen mahdollisimman laajan skaalan muita tutkimusaloja taloushistoriasta teologiaan ja museologiaan. Sikäli monitieteisyyteen ja tulkintatapojen yhdistelyyn painottuva visuaalisen kulttuurin tutkimus on luonnostaan lähempänä tämän tyyppistä aihetta kuin esimerkiksi perinteisen taidehistorian tyyli- ja tekijyysskysymykset.

Visuaalisen kulttuurin ja taiteentutkimuksen suhteen pohtiminen yhdisti eri aikakausien tutkimusaiheet kiinnostavasti yhtenäiseksi konferenssiksi. Keskiäika-sessiosarjan ohella esitelmien aiheissa painoutuivat dokumenttivalokuvaus ja uudet mediat. Puhujien yhteisenä kokemuksena tuntui olevan, että visuaalisen kulttuurin tutkimus ei ole taidehistorian kilpailija tai syrjäyttäjä vaan haaste ja hyödyllinen näkökulma, joka auttaa alan teoreettista keskustelua pysymään vilkkaana.

Jäsenetus

Vuoden 2006 jäsenmaksun maksaneille tarjoamme seuraavan lehden ilmestymisen yhteydessä jäsenetuna Pyhä Henrik – seminaarin esitelmien pohjalta ilmestyneen *Suomen Museo – Finskt Museum 2006* – julkaisun.

Saadaksesi julkaisun tarkastathan että vuoden 2006 jäsenyytesi on ajantasalla.

Maksuyhteystiedot löytyvät lehden sisäkannesta. Muistathan käyttää viitenumeroa, joka löytyy osoitetarrasi yläkulmasta.

CALL FOR PAPERS

"Pitkä keskiaika" – Mikael Agricolan aika Seminaari Helsingissä 11.-12.5.2007

Glossa – keskiajantutkimuksen seura ry. järjestää 11.–12.5.2007 Helsingissä seminaarin, jossa eri tieteenalojen asiantuntijat esittelevät 1500-lukuun liittyviä aiheitaan sekä tekstien että materiaalsen kulttuurin valossa. Seminaariin on kutsuttu myös kotimaisia asiantuntijavieraita, mm. prof. Simo Heininen, dos. Helena Edgren, dos. Markus Hiekkänen, dos. Maiju Lehmijoki-Gardner ym. Kutsuvieraiden esitysten lisäksi ohjelmaan on sisällytetty jatko-opiskelijoille mahdollisuus alustuksiin työpajoissa. Seminaari järjestetään Tieteiden talossa (Kirkkokatu 6, Helsinki).

Kaikkien alojen graduvaiheessa olevia ja jatko-opiskelijoita pyydetään lähettämään maksimissaan yhden liuskan mittainen ehdotus lyhyestä (15 min.) Mikael Agricolan ajan yhteiskuntaa, kirkkoa tai kulttia koskevasta alustuksesta sähköpostitse allekirjoittaneelle 31.12.2006 mennessä.

"Den långa medeltiden" – Michael Agricolan tid Seminarium i Helsingfors 11-12.5.2007

Glossa ry – sällskapet för medeltidsforskning r.f. anordnar ett seminarium i Helsingfors 11–12.5.2007, där experter inom olika vetenskaper presenterar frågor anknutna till 1500-talet i ljuset av såväl texter som materiell kultur. Även inhemska sakkunniga har inbjudits som gästföreläsare, bl.a. prof. Simo Heininen, doc. Helena Edgren, doc. Markus Hiekkänen, doc. Maiju Lehmijoki-Gardner m.fl. Förutom föredrag av inbjudna gäster innehåller programmet även en möjlighet för doktorander att presentera sin forskning i workshops. Seminariet anordnas i Vetenskapernas hus (Kyrkogatan 6, Helsingfors).

Studeranden i slusket av studierna (pro gradu) eller doktorander inom alla områden ombedes sända ett förslag på en kort presentation (15 min.), som tangerar Michael Agricolan tid, samhälle, kyrka eller kult, till undertecknad per e-post senast 31.12.2006. Förslaget skall omfatta max. ett maskinskrivet blad.

Lisätietoja allekirjoittaneelta tai osoitteesta:
Tilläggsuppgifter av undertecknad eller på adressen:

<http://www.helsinki.fi/historia/glossa/agricola/>

Symposiumin koordinaattori / koordinator

Eva Ahl

eva.ahl@helsinki.fi

TULEVAA OHJELMAA:

Glossan joulukuun kuukausitapaaminen

torstaina 14.12.2006, klo 18-20

Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, sali 309

Syysesitelmän pitää 'Valoisa keskiaika'- kunniamaininnan saanut

Tuomas M.S. Lehtonen:

Puhuttu, esitetty ja kirjoitettu keskiajalta 1600-luvun alkuun: Ramus uirens oliuarum

Suomen kirkkohistoriallisen seuran kuukausikokouksen esitelmä

maanantaina 4.12.2006, klo 18:15

Tieteiden talo, Kirkkokatu 6

Dos. Jussi Hanska (Tampere):

Ei kiveä kiven päälle.

Jerusalemien hävitys (Lk. 19:41-44) keskiajan evankeliumikommentaareissa ja saarnoissa.

OPINTOPIIRIT:

Augustinus-opintopiiri

Opintopiiri kokoontuu noin kerran kuukaudessa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran juhlasalissa (Hallituskatu 1). Kokoontumisaika on yleensä maanantai klo.17.00. Tähän mennessä olemme lukeneet Augustinuksen Jumalan Valtion suomennoksen ensimmäisen osan ja toisen osan ilmestymistä odotellessa luemme tällä hetkellä Peter Brownin teosta *Augustine. A Biography*. Lisätietoja haluavat voivat ottaa yhteyttä Katja Ritariin, puh. 191 23596 tai katja.ritari@helsinki.fi

KONFERENSSIT:

17. – 19.8.2007 *De Amicitia - Social Networks and Relationships*, Passages from Antiquity to the Middle Ages III

11. – 12.5.2007 *"Pitkä keskiaika"* – Mikael Agricolan aika (ks. cfp yllä)

TIETEEN PÄIVÄT 10.-14.1.2007

Seuraavat Tieteen päivät järjestetään keskiviikosta sunnuntaihin 10.-14.1.2007 Helsingissä, keskuspaikkana Helsingin yliopiston päärakennus. Viisipäiväisessä tieteen tapahtumassa on esiintyjä kaikkiaan ennätyksellisesti yli 300. Tieteen päivien 2007 yleisotsikkona on *Rajalla*.

Tieteen päivät on maamme merkittävin kaikki tieteenalat kattava suurelle yleisölle tarkoitettu tiedetapahtuma, jossa maamme eturivin tutkijat eri aloilta ja eri puolilta Suomea kertovat ja keskustelevat tieteestä ja tutkimuksesta sekä tieteen mahdollisuuksista ja rajoista. Aiheet kattavat niin humanistisen ja luonnontieteellisen tutkimuksen kuin taiteen ja teknologian tutkimukseen. Tapahtuma järjestetään joka toinen vuosi ja se on kerännyt eri tilaisuuksiin yhteensä n. 15 000 osallistujaa. Tieteen päivät kokoaa tieteenharjoittajat, suuren yleisön, opettajat ja koululaiset, sekä yhteiskunnalliset päätöksentekijät yhteen. Luentoja, näyttelyitä, väittelyitä, keskusteluja, planetaarioesityksiä, arkipäivän fysiikkaa, tiedeteatteria, päivystäviä professoreita, Tieteiden yö, kirjoja, palkintoja ja paljon muuta. Ohjelmaa voi seurata myös Internetin välityksellä.

Ohjelma on luettavissa verkossa www.tieteenpaivat.fi, jonne sitä myös päivitetään. Ohjelma on myös ilmestynyt myös Tieteessä tapahtuu -lehdessä 7/2006 ja laajempana Tieteessä tapahtuu -lehdessä 8/2006 joulukuussa. Painettua ohjelmaa voi tilata osoitteesta tilaukset@tsv.fi

Joka toinen vuosi pidettävien Tieteen päivien järjestäjinä ovat Tieteellisten seurain valtuuskunta, Suomen Tiedekatemiain Valtuuskunta ja Suomen Kulttuurirahasto.

Glossa ry osallistuu Tieteen yö -tapahtumaan torstaina 11.1.2007.
Infopisteemme löytyy Tieteiden talolta. Tervetuloa!

MIRATOR

<http://www.cc.jyu.fi/mirator>

2

Sisältö:

Glossa-info	2
Päätoimittajan pöydältä	2
Puheenjohtajan tervehdys	3
Tieteessä tapahtuu	4
Keskiaika keskellämme	5
<i>Ainonen, Tuija</i> : Keskiajan opetus ja tutkimus Suomessa (Tampere)	6
<i>Aalto, Sirpa</i> : 13. kansainvälinen saagakonferenssi Durhamissa ja Yorkissa (konferenssiraportti)	11
<i>Tolvanen, Pia</i> : Keskiajan päivät Jyväskylässä 12.–14.10.2006 (konferenssiraportti) ...	12
<i>Penttilä, Rasa</i> : Nainen Vilnassa ja Kaunasissa 1500-luvun alkupuoliskolla (kirjaesittely)	14
<i>Ripatti, Anna</i> : Glossan syysretki Hämeeseen 1.9.2006	17
<i>Lahti, Sofia</i> : 8. pohjoismainen taidehistorian konferenssi, NORDIK 2006, Bergen 22. – 24.9.2006: “Tradition and visual culture” (konferenssiraportti)	18
Call for Papers: "Pitkä keskiaika" – Mikael Agricolan aika	21
Tulevaa ohjelmaa	22

Glossa r.y.
Tieteiden talo
Kirkkokatu 6
00170 Helsinki